

Нуриддинов Нодир Нурмат ўғли
Тошкент давлат шарқшунослик университети,
«Эрон-афғон филологияси» кафедраси
катта ўқитувчиси, PhD

ЭРОН ТИЛШУНОСЛАРИНИНГ ҚЎШМА СЎЗЛАРНИ ТАСНИФЛАШГА ДОИР НАЗАРИЙ ҚАРАШЛАРИ

Аннотация. Ҳозирги форс тилида қўшма сўзлар кенг ишлатилади. Форс тили ва адабиёти академияси томонидан таклиф этилган сўзларнинг 70 % дан ортиғи мураккаб бирликлар экани ҳам юқоридаги фикрни тасдиқлайди. Мазкур мақола Эрон тилшуносларининг ҳозирги форс тилидаги қўшма сўзларни таснифлашга доир назарий қарашлари таҳлилига бағишланган бўлиб, унда қўшма сўзларни таснифлашнинг турли мезонлари ва моделлари таҳлил этилган. Шунингдек, мақолада копулятив бирликларга оид тадқиқотлар алоҳида ўрганилиб, копулятив қўшма сўзларни боғловчи энг сермахсул интерфикс *و* vāv ҳақида эронлик дастурнависларнинг мулоҳазалари келтирилган.

Таянч сўзлар: Эрон тилшунослиги, морфологик таркиб, синтактик-семантик алоқа, қўшма от, қўшма сифат, интерфикс, копулятив қўшма сўз, копулятив фразеологик бирлик, эркин копулятив сўз бирикмаси.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ ИРАНСКИХ ЛИНГВИСТОВ НА КЛАССИФИКАЦИЮ СЛОЖНЫХ СЛОВ

Аннотация. В современном персидском языке распространённо используется сложные слова. Тот факт, что более 70% слов, предложенных Академией персидского языка и литературы, являются сложными единицами, также подтверждает вышеприведенную идею. Статья посвящена анализу теоретических взглядов иранских лингвистов на классификацию сложных слов в современном персидском языке, в котором анализируются различные критерии и модели классификации сложных слов. В статье также отдельно рассматривается изучение копулятивных единиц и приводятся отзывы иранских лингвистов о наиболее продуктивном интерфиксе *و* vāv, который соединяет копулятивные сложные слова.

Ключевые слова: Иранская лингвистика, морфологическая структура, синтаксико-семантическая связь, сложное существительное, сложное прилагательное, интерфикс, копулятивное сложное слово, копулятивная фразеологическая единица, свободное копулятивное словосочетание.

THEORETICAL VIEWS OF IRANIAN LINGUISTS ON THE CLASSIFICATION OF COMPOUNDS

Abstract. Compound words are widely used in modern Persian. The fact that more than 70% of the words proposed by the Academy of Persian Language and Literature are complex units also confirms the above idea. This article is devoted to the analysis of the theoretical views of Iranian linguists on the classification of compound words in modern Persian language, in which various criteria and models of classification of compound words are analyzed. The article also examines the study of copulative units separately and provides feedback from Iranian linguists about the most productive interfix *و* vāv that connects copulative compound words.

Key words: Iranian linguistics, morphological structure, syntactic-semantic connection, compound noun, compound adjective, interfix, copulative compound word, copulative phraseological unit, free copulative word combination.

Кириш

Форс тилида маҳсулдор ва кенг тарқалган қўшма сўзлар ҳақидаги тасаввурлар аниқдек туюлса-да, лекин сўз ясалишининг бу бўлими кўплаб лингвистик баҳслар ва назарий

тадқиқотларга асос бўлиб келмоқда. Қўшма сўзларни аниқлаш ва уларни ўрганишда тадқиқотчилар турли мезонларга асосланадилар. Баъзилар қўшма сўзларга фақат шакл нуқтаи назаридан ёндошсалар, бошқалар эса семантик ва функционал белгиларига кўра тадқиқ этадилар. Эрон тилшунослигида қўшма сўз ясашиш жараёни бир хил баҳоланмайди¹.

Эронлик дастурнавислардан М. Баҳор, М.Ж. Машкур, П.Н. Хонларий, Ҳ. Анварий ва Ҳ. Аҳмадий-Гивий, М. Машкутаддиний, Х. Фаршидвард, И. Калбосий, В. Шақотий, Б.М. Бахтиёрӣ, А. Таботабойӣ, М. Тоҳерӣ, З. Парвинӣ, П. Таборӣлар форс тилида қўшма сўзларга оид тадқиқотлар олиб боришган. Эронлик олимларнинг илмий изланишларида қўшма сўзлар асосан ترکیب کلمات *kalemāt-e tarkibī*², کلمه های مرکب *kalemeḥā-ye morakkab*³ терминлари билан изоҳланган.

Мақсад ва вазифалар

Мазкур мақолада Эрон тилшуносларининг қўшма сўзларни таснифлашга оид назарий қарашларини ўрганиш, қўшма сўзларга берилган таърифларни таҳлил қилиш мақсад қилиб олинган. Ушбу мақсадга эришиш учун қўшма сўзларни таснифлашнинг турли мезонлари ва моделларини аниқлаш, қўшма сўз турлари, хусусан, копулятив қўшма сўзларни тадқиқ этиш каби вазифаларни амалга ошириш назарда тутилган.

Усуллар

Форс тилидаги назарий адабиётлар тадқиқи тавсифий ҳамда компонент методлар асосида амалга оширилди.

Натижалар ва мулоҳазалар

Эронлик тилшуносларнинг тадқиқотларида қўшма сўзга берилган қуйидаги таърифларни кузатиш мумкин:

"ترکیب به فرآیندی ساخت واژگی گفته می شود که در آن، n تکواژ قاموسی در کنار هم قرار می گیرند و یک واحد یک پارچه را ایجاد می کنند. به کلمات حاصل از این فرایند، مستقل از طبقه ی صوری واژه ی جدید، "کلمات مرکب" می گوئیم"⁴.

"Қўшма сўз деб шундай морфологик жараёнга айтиладики, унда n лексик морфемалар ёнма-ён жойлашиб, бир яхлит бирликни ташкил этади. Бу жараён натижасида ҳосил бўлган сўзларга янги сўзнинг шаклий тузилишидан қатъи назар "қўшма сўзлар" дейилади".

"واژه مرکب از دو یا چند واژه ی بسیط یا غیر بسیط ساخته شده و فرایند ترکیب در این کار دخالت داشته است"⁵.

"Қўшма сўз икки ёки бир нечта содда ё содда бўлмаган сўздан ясалган ва бунда ўзаро бирикиш (қўшилиш) жараёни юз берган".

¹ Алимова Х.З. Вопросы классификации сложных слов в иранском языкознании // Восточные языки и культуры: Материалы III Международной научной конференции. – Москва, 2010. – С. 13. [Alimova Kh.Z. Voprosi klassifikatsii slojnih slov v iranskom yazikoznani // Vostochnie yaziki i kulturi: Materiali III Mejdunarodnoy nauchnoy konferensii. - Moskva, 2010. - S. 13.] [Alimova Kh.Z. Questions of classification of compound words in Iranian linguistics // Oriental languages and cultures: Proceedings of the III International Scientific Conference. - Moscow, 2010. - P. 13.]

² بهروز محمودی بختیاری. ترکیب های نحوی در زبان فارسی // ادبیات فارسی. شماره سه. تهران، ۱۳۸۹. ص. ۶-۱. [Behruz Mahmudi Baxtiyari. Tarkibha-ye nahvi dar zabān-e fārsi // Adabiyāt-e fārsi. Šomāre-ye se. Tehrān, 1389. - S. 1-6.]

³ پرویز نائل خانلری. دستور زبان فارسی. تهران: مبتکران، ۱۳۷۰. ص. ۸۶-۸۷؛ ایران کلباسی. ساخت اشتقاقی واژه در فارسی امروز. تهران: موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی (پژوهشگاه). ۱۳۷۱. ص. ۸۱. [Parviz Nātel Xānlari. Dastur-e zabān-e fārsi. Tehrān: Mobtakerān, 1370. - S. 81.] [Iran Kalbāsi. Sāxt-e ešteqāqi-ye vāže dar fārsi-ye emruz. Tehrān: Moassase-ye motāleāt va tahyiyāt-e farhangi (Pežuhešgāh). 1371. - S. 81.]

⁴ بهروز محمودی بختیاری. ترکیب های نحوی در زبان فارسی // ادبیات فارسی. شماره سه. تهران، ۱۳۸۹. ص. ۱. [Behruz Mahmudi Baxtiyari. Tarkibha-ye nahvi dar zabān-e fārsi // Adabiyāt-e fārsi. Šomāre-ye se. Tehrān, 1389. - S. 1.]

⁵ ویدا شقایق. مبانی صرف. تهران: انتشارات سمت، ۱۳۹۰. ص. ۹۲. [Vidā Šayqāti. Mabāni-ye sarf. Tehrān: Enteshārat-e samt, 1390. - S. 92.]

“Кلمات مرکب از دو یا چند واژک آزاد ساخته شده اند، مانند نیکدل، کم کار”⁶.

КМ, *nikdel*, “Кўшма сўзлар икки ёки бир нечта мустақил морфемадан ясалади: никдл, кам кар *kamkār* каби”.

М. Машкутаддиний кўшма сўзларни қўидагича таърифлайди:

“Ваژه ی مرکب یک کلمه است که ساخت صرفی مرکب دارد. ساخت صرفی مرکب یعنی تلفیق دو پایه واژگانی با هم به طوری که نتوان آنها را از یکدیگر جدا کرد. به بیان دیگر، عناصر دیگری میان این دو عنصر قرار نمی گیرند. به لحاظ آوایی هر واژه مرکب مانند واژه های ساده فقط یک تکیه می پذیرد”⁷.

“Кўшма сўз мураккаб морфологик тузилишга эга бўлган сўздир. Мураккаб морфологик тузилиш, яъни икки лексик бирликнинг бир-биридан ажратиб бўлмайдиган ҳолатда бирикуви демакдир. Бошқа сўз билан айтганда, бу икки бирлик орасига бошқа элементлар қўшилмайди. Фонетик жиҳатдан ҳар бир кўшма сўз содда сўзлар каби фақат бир урғуни қабул қилади”.

Ўз тадқиқотида 20.000 дан ортиқ кўшма сўзларни таҳлил қилган А. Таботабойи уларга қўидагича таъриф беради

“ترکیب فرایندی است که از رهگذر آن دست کم دو واژه به هم می پیوندند و یک واژه مرکب می سازند، مانند گلخانه، سراب، دلپذیر. هر واژه مرکب یک واحد مستقل واژگانی است ... و با گروه های نحوی (مانند آب سرد و درختان میوه) تفاوت دارد. ... در فارسی می توان از ترکیب برای ساختن همه مقوله های واژگانی سود جست: اسم مرکب (دندان پزشکی)، صفت مرکب (خوش رو)، فید مرکب (پای کوبان)، فعل مرکب (کار کردن)، حرف اضافه مرکب (در باره)، حرف ربط مرکب (تا اینکه)”⁸.

گلخانه “Кўшма сўз – камида икки сўзнинг бирикувидан ҳосил бўладиган жараёнدير. *golxāne*, *sarāb*, *delpazir* каби. Ҳар бир кўшма сўз мустақил лексик бирлик бўлиб, синтактик сўз бирикмалари (*āb-e sard* “сув” ва *deraxtān-e mive* “миёв” каби) дан фарқланади. Форс тилида кўшма сўзлардан барча сўз туркумлари ясалиши мумкин: кўшма от (*dandānpezešk*), кўшма сифат (*xošru* “хушро”), кўшма равиш (*pāyukubān* “пайкубан”), кўшма феъл (*kār* “кар”), мураккаб олд кўмакчи (*dar bare-ye* “дарбаре”), мураккаб боғловчи (*tā inke* “та инке”).

Юкорида кўшма сўзга берилган таърифларнинг барчасида кўшма сўзларнинг таркиби икки ёки ундан ортиқ экани таъкидланади. Аммо кўшма сўзларни ташкил қилувчи таркибий қисмлар турли номлар билан ифодаланган. Масалан, Б.М. Бахтиёрийнинг таърифида *vāḡe-ye basit yā yeur-e basit* “содда ё содда бўлмаган сўз”, И. Калбосийда *vāḡak-e āzād* “мустақил морфема”, М. Машкутаддинийда *pāye-ye vāḡegāni* “лексик бирлик (асос)”, А. Таботабойида эса *vāḡe* “сўз” каби терминлар ишлатилган. Мавзуга оид назарий адабиётлар ва лингвистик луғатларда сўзга “лексеманинг нутқда муайян шакл ва вазифа билан воқеланган кўриниши, турли грамматик маъно ва вазифаларда қўлландиган энг кичик нутқ бирлиги”⁹, морфемага эса “тилнинг маъноли, бошқа маъноли қисмларга бўлинмайдиган энг кичик бирлиги”¹⁰ деб таъриф берилган. Сўз ва морфемага берилган таърифга асосланиб, кўшма сўзлар икки ёки ундан ортиқ сўздан эмас, балки лексик морфемалар бирикувидан иборат эканини таъкидлаш мақсадга мувофиқ.

Б.М. Бахтиёрий ўзининг форс тилидаги кўшма сўзлар таҳлилига бағишланган мақоласида “кўшма сўз лексик морфемалари ўртасидаги алоқа семантик ва синтактик муносабатга кўра ҳам тадқиқ этилиши”ни таъкидлаб, кўшма сўзларни синтактик жиҳатдан

⁶ ایران کلیاسی. ساخت اشتقاقی واژه در فارسی امروز. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. ۱۳۹۰. ص. ۳۶. [Irān Kalbāsi. Sāxt-e ešṭeqāqī-ye vāḡe dar fārsī-ye emruz. Tehrān: Peẓuḡešgāh-e olum-e ensāni va motāleāt-e farhangī. 1390. – S. 36.]

⁷ مهدی مشکوه الدینی. ویژگی های نحوی و معنایی فعل های مرکب در فارسی. مشهد: مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی. ۱۳۹۱. ص. ۵۷۷. [Mahdi. Maškūh-e dīnī. Vižegīhā-ye nahvi va manāyi-ye fe’lhā-ye morakkab dar fārsi. Mašhad: Majalle-ye dāneškade-ye adabiyāt va olum-e ensāni. 1391. – S. 577.]

⁸ علاء الدین طباطبائی. ترکیب در زبان فارسی. بررسی ساختاری واژه های مرکب. تهران، ۱۳۹۵. ص. ۹-۱۰. [Alāoddin Tabātabāi. Tarkib dar zabān-e fārsi. Barrasi-ye sāxtāri-ye vāḡehā-ye morakkab. Tehrān, 1395, – S. 10-90.]

⁹ Ҳожиєв А. Тилшунослик терминларининг изоҳли луғати. – Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2002. – Б. 95. [Hojiev A. Annotated Dictionary of Linguistic Terms. – Tashkent, State Scientific Publishing House "National Encyclopedia of Uzbekistan", 2002. – P. 95.]

¹⁰ Кўрсатилган асар. – Б. 65. [The shown work. – P. 65.]

икки катта гуруҳга бўлишни таклиф этади: 1) синтактик қўшма сўзлар; 2) носинтактик қўшма сўзлар.

Шунингдек, муаллиф таркибий қисмлари ўзаро тенг бўлиб, у билан боғланувчи носинтактик қўшма сўзларни икки гуруҳга бўлиб ўрганади:

1. Заиф носинтактик қўшма сўзлар – бундай қўшма сўзларда лексик морфемалар орасида “вау” *او* *gāvmiš* “буйвол”, *šotormory* “туяқуш”, *širmāhi* “қора балиқ”, “морж”, *sagmāhi* “бакрабалиқ”, “осётр” ва бошқалар.

2. Кучли носинтактик қўшма сўзлар – бундай қўшма сўзлар таркибида *او* *čeloukabāb* “боғловчи вов” мавжуд бўлган, аммо вақт ўтиши билан йўқолиб борган: *čeloukabāb* “челукабоб (димланган гуруч ва кабоб)”, *yormesabzi* “қорме сибзи”, *toxtmory* “тухум” ва бошқалар¹¹.

Б.М. Бахтиёрый синтактик қўшма сўзларни 3 гуруҳга бўлади:

1. *Nominative compound*. – نوع فاعلى يا نهادى – *Nominative compound*. Масалан, *دل خواه* *delxāh* “кучли орзу, иштиёқ”. Яъни, *دل سوز* *delsuz*. Чизи қе *دل* (فاعل) *آن را مى خواهد*. *xodāmuz*, *piyāderou* ва б.

2. *Accusative compound*. – نوع مفعولى – *Accusative compound*. Масалан, *харманкуб* *harman kub* “ғалла янчувчи”. Яъни, *دستگاهى است که "خرمن (مفعول)* *آبروبر* *ābrubar*, *بارف پاک کن* *barf pāk kon*, *دادستان* *dādsetān*, *دندان شکن* *dāndān šekan*, *لاشخور* *lāšxor* ва б.

3. *Dative compound*. – نوع متممى – *Dative compound*. – Воситали тўлдирувчи қўшма сўз таркибий қисмларидан бири “асос гап – зирасхати” нинг тўлдирувчиси бўлиб, тўлдирувчини юзага келтирувчи кўмакчи турига қараб, қуйидаги турларга бўлинади: а) олд кўмакчиси ёрдамидаги воситали тўлдирувчи қўшма сўз – نوع – *dative compound*; б) олд кўмакчиси ёрдамидаги воситали тўлдирувчи қўшма сўз – نوع متممى ازى – *abative compound*; в) олд кўмакчиси ёрдамидаги воситали тўлдирувчи қўшма сўз – نوع متممى درى – *locative compound*; г) олд кўмакчиси ёрдамидаги воситали тўлдирувчи қўшма сўз – نوع متممى باى – *instrumental compound*; д) ажратувчи қўшма сўз – نوع تميزى – *distinguisher compound*; е) сифат-равиш таркибли қўшма сўз – نوع صفتى قىدى – *genitive compound*; ж) аниқловчи (адъектив) қўшма сўз – *adjective compound*¹².

Б.М. Бахтиёрый томонидан таклиф этилган тасниф қўшма сўз таркибий қисмлари ўртасидаги синтактик муносабатга асосланади ва “синтактик қўшма сўзлар” гуруҳи ажратилади. Маълумки, қўшма сўзларда синтактик муносабат таҳлил этилмайди. Чунки қўшма сўз сўзлардан эмас, балки морфемалардан ясалади. Агар сўз маъноси сақланса ва синтактик муносабат мавжуд бўлса, қўшма сўз ҳосил бўлмайди. Шунга қўра, Б.М. Бахтиёрыйнинг “синтактик қўшма сўзлар” гуруҳи қўшма сўзларга оид назарий қарашларга зид экани маълум бўлади.

Таҳлил натижасида муаллиф томонидан синтактик деб талқин этилган қўшма сўзларнинг катта қисми аслида “от+ХЗФН” модели асосида феълий яримаффикслар орқали ясалган бирликлар экани маълум бўлди. Нафақат Б.М. Бахтиёрый, балки бошқа эронлик тилшунослар ҳам “от+ХЗФН” модели асосидаги ясалмаларни қўшма сўз сифатида талқин қиладилар¹³.

¹¹ بهروز محمودى بختيارى. تركيب هاى نحوى در زبان فارسى // ادبيات فارسى. شماره سه. تهران، ۱۳۸۹. ص. ۲. [Behruz Mahmudi

Baxtiyari. Tarkibhā-ye nahvi dar zabān-e fārsi // Adabiyāt-e fārsi. Šomāre-ye se. Tehrān, 1389. – S. 2.]

¹² بهروز محمودى بختيارى. تركيب هاى نحوى در زبان فارسى // ادبيات فارسى. شماره سه. تهران، ۱۳۸۹. ص. ۲-۶. [Behruz Mahmudi

Baxtiyari. Tarkibhā-ye nahvi dar zabān-e fārsi // Adabiyāt-e fārsi. Šomāre-ye se. Tehrān, 1389. – S. 2-6.]

¹³ حسن انورى، حسن احمدى گيوى. دستور زبان فارسى. ويرايش دوم. تهران: انتشارات فاطمه. ۱۳۸۴. ص. ۸۴۳؛ ايران کلباسى. ساخت اشتقاقى واژه در فارسى امروز. تهران، ۱۳۹۰. ص. ۸۱؛ مهدى مشكوه الدينى. ويژگى هاى نحوى و معنايى فعل هاى مركب در فارسى. مشهد: مجله دانشكده ادبيات و علوم انسانى. ۱۳۹۱. ص. ۵۷۷؛ علاء الدين طباطبايى. تركيب در زبان فارسى. بررسى ساختارى واژه هاى مركب. تهران، ۱۳۹۵. ص. ۱۲۳. [Hasan

Anvari, Hasan Ahmadi Givi. Dastur-e zabān-e fārsi. Virāyesh-e dovvom. Tehrān: Enteshārāt-e Fāteme. 1384. – S. 843; Irān

Форс тили ва адабиёти академияси томонидан таклиф этилган сўзларнинг 70 % дан ортиғи мураккаб бирликлар (تركيب *tarkib*, فرایند ترکیبی *farāyand-e tarkibi*) эканини таъкидлаган¹⁴ А. Таботабой қўшма сўзларни таснифлашнинг куйидаги уч мезонини таклиф этади: қўшма сўз таркибий қисмларининг тузилиши (ساختار و اژه مرکب *sāxtār-e vāže-ye morakkab*), морфологик таркиби (сўз туркумлари) (مقوله و اژه مرکب *maʼyule-ye vāže-ye morakkab*) ва синтактик-семантик алоқаси (روابط نحوی-معنایی *ravābet-e nahvi-ye maʼnāyi*) га кўра таснифлаш¹⁵. Таснифнинг биринчи алоқаси (ساختار و اژه مرکب *sāxtār-e vāže-ye morakkab* “қўшма сўзнинг тузилиши” номли бандида қўшма сўз таркибий қисмларининг миқдори билан бирга уларнинг қайси сўз туркумига оидлиги ўрганилади. مقوله و اژه مرکب *maʼyule-ye vāže-ye morakkab* номли иккинчи бандида ҳам қўшма сўз таркибий қисмлари ва қўшма сўзнинг ўзи қандай сўз туркумига тегишли экани таҳлил этилади. Юқоридаги такрорларни бартараф этиш мақсадида биринчи ва иккинчи бандларни ўзаро бирлаштириб, ساختار و مقوله و اژه مرکب *sāxtār va maʼyule-ye vāže-ye morakkab* “қўшма сўзнинг таркибий-морфологик тузилиши” деб номлаш мақсадга мувофиқ бўларди.

А. Таботабой ўз тадқиқотида اسم+اسم – “от+от” моделидан اسم مرکب *esm-e morakkab* “қўшма от” ва صفت مرکب *sefat-e morakkab* “қўшма сифат” лар ясалишини таъкидлаб, қўшма отларни куйидаги олти гуруҳга бўлиб ўрганади:

1. هسته پایان *hastepāyān* “постпозитив ўзак” – бу турдаги қўшма отлар икки от бирикувидан иборат бўлиб, биринчи от иккинчи отнинг маъносини чегаралайди ҳамда (هسته) + اسم (وابسته) اسم модели асосида ясалади: آب انبار *ābāmbār* “сув омбори”, تختة سنگ *taxtesang* “тоштахта”, “қоя”, چشم زخم *čēšmazxm* “кўз тегиш”, “суқ”.

2. هسته آغاز *hasteāyāz* “препозитив ўзак” – биринчи от ҳокимлик, иккинчиси эса тобелик маъносини ифодалаб, сўз бирикмалари негизида изофанинг тушиб қолиши натижасида ясалувчи қўшма отлар: آب میوه *ābmive* “шарбат”, راه آهن *rāhāhan* “темир йўл”.

3. متوازن *motavāzen* “копулятив қўшма сўз” – ҳар икки қисми семантик жиҳатдан тенг, و (حرف ربط) боғловчиси билан бирикувчи, қўшма сўзнинг маъноси таркибий қисмлари маъносининг йиғиндисидан иборат бўлган копулятив қўшма отлар: آب و هوا *ābohavā* “об-ҳаво”, تپه ماهور *tapemāhur* “паст-баландлик”, “нотекис жой”.

4. تشبیهی *tašbihi* “ўхшатиш шаклидаги қўшма сўз” – метафорик қўшма отларда бутун бошли от нимагадир ўхшатилади: سگدست *sagdst* “руль тягаси”, “кучук қўлига ўхшаш мослама”, تاج خروس *tājxorus* “гултожихўроз”.

5. صفت واره *sefatvāre* “сифатлашув”, “атрибутив қўшма сўз” – “от+олд қўмакчи+от” модели асос қилиб олинган қўшма отлар: لاک پشت *lākpošt* “тошбақа”, (لاک بر پشت *lākbarpošt*), خار پشت *xārpošt* “типратикан”, “жайра” (خار بر پشت *xārbarpošt*).

6. بدل واره *badalvāre* “изоҳловчили (битишувли) қўшма сўз” – изоҳловчили қўшма отларнинг таркибий қисмлари ўртасида “айнан ўхшашлик алоқаси” мавжуд. Масалан, پسر بچه *pesarbače* “бола”, “ўғил бола” сўзи инсон (бола)ни ифодалаб, ҳам ўғил бола, ҳам бола маъносида ишлатилади. دختر خانم *doxtarxānom* “қизча”, “мадемуазель”, شتر مرغ *šotormory* “туяқуш”¹⁶.

А. Таботабойнинг юқорида келтирилган олти банддан иборат таснифи синтактик-семантик жиҳатдан амалга оширилган. هسته پایان *hastepāyān* номли таснифнинг биринчи турида биринчи от тобелик, иккинчиси эса ҳокимлик маъносини ифодалаб, анъанавий грамматикада мазкур ҳолат مقلوب *ezafe-ye maʼlub* “инверсия ҳолатидаги изофий бирикма” дейилади.

Kalbāsi. Sāxt-e eštevāyi-ye vāže dar fārsi-ye emruz. Tehrān, 1390. – S. 81; Mahdi Maškutaddini. Vižegihā-ye nahvi va manāyi-ye feʼlhā-ye morakkab dar fārsi. Mašhad: Majalle-ye dāneškade-ye adabiyāt va olum-e ensāni. 1391. – S. 577;

Alāoddin Tabātabāi. Tarkib dar zabān-e fārsi. Barrasi-ye sāxtāri-ye vāzehā-ye morakkab. Tehrān, 1395, – S. 123.]

¹⁴ علاء الدین طباطبائی. ترکیب در زبان فارسی // نامه فرهنگستان ۳/۹. تهران، ۱۳۹۰. ص. ۱۸۶. [Alāoddin Tabātabāi. Tarkib dar zabān-e fārsi // Nāme-ye farhangestān 3/9. Tehrān, 1390, – S. 186]

¹⁵ علاء الدین طباطبائی. ترکیب در زبان فارسی. بررسی ساختاری و اژه های مرکب. تهران، ۱۳۹۵. ص. ۱۰-۱۱. [Alāoddin Tabātabāi. Tarkib dar zabān-e fārsi. Barrasi-ye sāxtāri-ye vāzehā-ye morakkab. Tehrān, 1395, – S. 10-11.]

¹⁶ علاء الدین طباطبائی. ترکیب در زبان فارسی. بررسی ساختاری و اژه های مرکب. تهران، ۱۳۹۵. ص. ۱۲-۱۹. [Alāoddin Tabātabāi. Tarkib dar zabān-e fārsi. Barrasi-ye sāxtāri-ye vāzehā-ye morakkab. Tehrān, 1395, – S. 12-19.]

Чунки қўшма сўз сўз бирикмаси таркибидаги аниқловчи ва аниқланмишнинг ўрин алмашиши натижасида ҳосил бўлган. Таснифнинг иккинчи тури *هسته آغاز hasteāyāz* деб номланиб, бу турдаги қўшма сўзнинг асоси бир-бирига изофа билан боғланувчи икки отдан иборат сўз бирикмасидир. Мазкур сўз бирикмаси қўшма сўзга айланиши учун изофанинг касраси тушиб қолиб, қўшма сўз бир урғуга эга бўлади, яъни бу жараён анъанавий грамматик асарлардаги *فک اضافہ fakk-e ezāfe* ни ёдга солади. Таснифнинг учинчи тури *متوازن motavāzen* “копулятив қўшма сўз” деб номланиб, ҳар икки қисми семантик жиҳатдан тенг бўлган бу каби қўшма сўзлар шаклан ўхшаш бўлган копулятив сўз бирикмаларидан қўшма сўзнинг охириги бўғинига тушувчи урғу билангина фарқланади. Таснифнинг *تشبیهی tašbihi*, *صفت واره sefatvāre*, *بدل واره badalvāre* каби турлари қўшма сўз таркибий қисмлари ўртасидаги ўзаро ўхшатиш, аниқлаш маъноларига асосланиб, семантик муносабатни ифодалайди. Демак, А. Таботабойнинг юқоридаги таснифи форс тилидаги қўшма отларнинг синтактик-семантик муносабатига асосланган.

Таҳлил давомида А. Таботабой томонидан *اسم+اسم* – “от+от” моделидан ясалган қўшма сифатлар ҳам келтирилиб, уларнинг қўшма отларга нисбатан каттамаҳсул экани маълум бўлади. Муаллиф томонидан қўшма сифатлар қуйидаги тўрт турга бўлинади:

1. *صفت تشبیهی sefat-e tašbihi* – қўшма сифатнинг мазкур турида иккинчи от баъзи ўзига хосликлари билан биринчи отга ўхшатилади: *ماهر و māhru* “ой юзли”, *سروقد sarvqad* “сарвқомат”.

2. *صفت اسنادی sefat-e esnādi* – қўшма сифатнинг мазкур турида биринчи от кесим вазифасини бажаради: *جهان وطن jahānvatan* “космополит” – *که وطنش ke vatanaš jahān ast* “... қайсики ватани жаҳондир”, *آسمان پلاس āsmānpalās* ^{орз.} “камбағал”, “бошпанасиз” – *که ... ke palāsaš āsmān ast* “... қайсики шолчаси осмондир”, *خداآشیان xoldāšiyān* “рахматли (марҳум)”, “жаннати” – *است (بهشت) است ke āšiyānaš xold (behešt) ast* “... қайсики жойи жаннатдир”.

3. *صفت فاعلی sefat-e fāeli* – субъект маъносини ифодаловчи қўшма сифатлар: *شیرشکار širšekār* “шер овловчи”, *میهن دوست mihandust* “ватансевар”, *شب کار šabkār* “тунда ишловчи”.

4. *صفت دارندگی sefat-e dārandegi* – эгалик маъносини англатувчи қўшма сифатлар: *قوی پنجه qavipanje* “кучли”, “бақувват”, *بدرشت badserešt* “баджаҳл”, “қабих”, *ریزاندām rizandām* “кичкина”, “муштдай”¹⁷.

Юқорида келтирилган қўшма сифатлар таснифидаги *صفت تشبیهی sefat-e tašbihi* номли биринчи гуруҳда таркибий қисмлар ўзаро ўхшатиш орқали ҳосил қилиниб, семантик жиҳатдан таснифланган. *صفت اسنادی sefat-e esnādi* номли иккинчи гуруҳда эса қўшма сўз ясалишига синтактик муносабат, яъни от-кесимли гап асос қилиниб, “предикатив қўшма сифат” ҳосил қилинган. Учунчи *صفت فاعلی sefat-e fāeli* гуруҳида субъект-объект муносабати мавжуд. Тўртинчи *صفت دارندگی sefat-e dārandegi* гуруҳи эгалик маъносини англатувчи қўшма сифатлар ясайди. Аммо муаллиф томонидан берилган тўртинчи гуруҳдаги қўшма сифатлар таркиби *اسم+اسم* – “от+от” бирикувидан эмас, балки *صفت+اسم* – “сифат+от” бирикувидан иборатлиги кузатилади.

Эронлик дастурнавислар Ҳ. Анварий ва Ҳ. Аҳмадий-Гивийлар ҳам сўз ясалиш усулларини сўз туркумлари доирасида ўрганиб, уларни *اسم مرکب esm-e morakkab* “қўшма от”, *اسم مشتق esm-e moštay* “ясама от”, *صفت مرکب sefat-e morakkab* “қўшма сифат”, *صفت مشتق sefat-e moštay* “ясама сифат” каби турларга бўладилар¹⁸. Мазкур тасниф деярли барча эронлик тилшуносларнинг тадқиқотларида кузатилади.

Қўшма сўз таркибий қисмларининг ўзаро семантик муносабатига бағишланган мақолада¹⁹ қўшма сўзнинг маъноси ҳамиша унинг таркибий қисмлари маъноларининг

¹⁷ Кўрсатилган асар. – Б. 19-21. [The shown work. – P. 19-21.]

¹⁸ حسن انوری، حسن احمدی گوی. دستور زبان فارسی. ویرایش دوم. تهران: انتشارات فاطمه. ۱۳۸۴. ص. ۷۸-۹۳، ۱۴۷-۱۵۳. [Hasan Anvari, Hasan Ahmadi Givi. Dastur-e zabān-e fārsi. Virāyeš-e dovom. Tehrān: Enteshārāt-e Fāteme. 1384. – S. 78-93, 147-153.]

¹⁹ مرجان طاهری اسکویی، زهرا پروینی راد، پیمان تباری. بررسی روابط معنایی در اسامی مرکب برون مرکز زبان فارسی // فصلنامه علمی پژوهشی زبان و ادب فارسی. دانشگاه آزاد اسلامی. شماره های پیاپی ۲۶ و ۲۷، ۱۳۹۵. ص. ۲۶۳. [Marjān Tāheri Oskuyi, Zahrā Parvinirād, ۲۶ و ۲۷، ۱۳۹۵. ص. ۲۶۳.]

йиғиндисига тенг эмаслиги таъкидланиб, қўшма сўзлар семантик жиҳатдан икки катта гуруҳга бўлиб ўрганилади:

1. واژه های مرکب درون مرکز – *vāzehā-ye morakkab-e darunmarkaz* – Endocentric compounds – маъноси доимо қўшма сўзнинг ичида мавжуд бўлиб, қўшма сўз таркибий қисмларидан бири семантик ўзак (هسته ی معنایی), қолганлари эса уни тавсифловчи вазифасини бажаради: چراغ مطالعه *čerāymotālee* “мутолаа чироғи”, ميز تحریر *miztahrir* “ёзув столи”.

2. واژه های مرکب برون مرکز – *vāzehā-ye morakkab-e borunmarkaz* – Exocentric compounds – семантик ўзак (هسته ی معنایی) қўшма сўзнинг таркибида мавжуд бўлмай, маълум бир тушунчани изоҳлашга хизмат қилади: پاشنه بلند *pāšneboland* “баланд пошнаи туфли”, سینه سرخ *sinesorx* “тоғчумчуқ” (куш тури), تاج خروس *tājxorus* “гултожихўроз” (гул тури).

Демак, қўшма сўз таркибий қисмларининг семантик муносабатига қўра таҳлили اسمی مرکز турида қўшма сўз таркибий қисмлари аниқ ва муайян семантик алоқага эгалиги, مرکز اسمی مرکب برون مرکز турида эса аниқ семантик шаклнинг мавжуд эмаслиги ва маънонинг қўшма сўздан ташқарида воқеланиши кузатилади.

Эрон тилшунослигида қўшма сўзларга бағишланган монографик тадқиқот муаллифи Х. Фаршидвард қўшма сўзларнинг қуйидаги таснифини келтиради:

1. کلمات مرکب وابستگی *kalemāt-e morakkab-e vābastegi* – қўшма сўз таркибий қисмлари бош-хоким сўз (هسته) ва эргаш-тобе сўз (وابسته) дан иборат бўлади. Эргаш-тобе сўзлар сифат, равиш ва шу каби бошқа сўз туркумлари билан ифодаланади: مهمانخانه *mehmānxāne* (اضافه مقلوب *ezāfe-ye maylub*), از قید و صفت *az yeyd va sefat* (نورسته *nouroste*), برادر زن *barādarzan* (اضافه مستوی *ezāfe-ye mostavi*), از مفعول و صفت *az yeyd va sefat-e fe'li* (جهان دیده *jahāndide*), باز پرس *bāzpers* (صفت فعلی *az yeyd va sefat-e fe'li*), از مفعولی *az maf'ul va sefat-e maf'uli*).

2. کلمات مرکب همسانی *kalemāt-e morakkab-e hamsāni* – ўхшаш, яъни тенг боғланишли ва тақрорий қисмлардан иборат қўшма сўзлар: تازہ و برگشت *raftobargašt*, قلم مداد *tarotāze*, دیر *bāy va sahrā* (باغ و صحرا *bahbah*). Бундай қўшма сўзлар *yalammedād* (کتاب متاب *ketābmetāb*) *dir yā zud* каби тенг боғланишли (копулятив) сўз бирикмалари билан ўхшашдир.

3. کلمات مرکب بین *kalemāt-e morakkab-e beynbeyn* – мазкур турдаги қўшма сўзлар, асосан, тақрорий, яъни редупликатив қўшма сўзлардир: گردشگر *gerdāgerd*, خش خش *xešxeš*.

4. کلمات مرکب تقویتی *kalemāt-e morakkab-e taqvīyati* – таркибий қисмлардан бири иккинчисининг маъносини кучайтириб келувчи қўшма сўзлардир: یداری *eydariy* сўзи таркибидаги ای *ay* ундов сўзи мустақил сўз бўлмай, دریغ *dariy* мустақил сўзининг маъносини кучайтиришга хизмат қилмоқда²⁰.

Юқоридаги тўрт қисмдан иборат таснифнинг биринчи *kalemāt-e morakkab-e vābastegi* номли қисми қўшма сўз таркибий қисмлари қандай сўз туркумлари билан ифодаланишига бағишлангани таъкидланиб, шу билан бирга *ezāfe-ye maylub* (اضافه مقلوب) “инверсия” ҳамда *ezāfe-ye mostavi* (اضافه مستوی) “изофанинг тушиб қолиши”га оид қўшма сўзлар гуруҳи ҳам келтирилади. Мазкур гуруҳда келтирилган барча мисолларда тобелик муносабати кўзга ташланади. Таснифнинг иккинчи гуруҳи копулятив қўшма сўзлар, учинчи гуруҳи эса редупликатив қўшма сўзлар таҳлилига бағишланган. Копулятив ва редупликатив қўшма сўзларнинг алоҳида гуруҳ сифатида тасниф қилиниши дунё эроншунослигида шаклланган редупликативларни ҳам копулятив қўшма сўзлар сифатида ўрганилиш анъанасига зиддир. Таснифнинг тўртинчи гуруҳида қўшма сўз сифатида келтирилган یداری *eydariy* сўзи қўшма сўз эмас. Мазкур ҳолатда янги маъноли сўз ясалмай, балки сўз маъносининг кучайиши кузатилмоқда.

Peymān Tabāri. Barrasi-ye ravābet-e ma'nāyi dar asāmi-ye morakkab-e borun markaz-e zabān-e fārsi // Faslnāme-ye elmi-ye pezuheši-ye zabān va adab-e fārsi. Dānešgāh-e āzād-e eslāmi. Šomārehā-ye peyāpe-ye 26 va 27, 1395. – S. 263.]
²⁰ خسرو فرشیدورد. ترکیب و اشتقاق در زبان فارسی. ترکیب و تحول آن در زبان فارسی. دستور برای واژه سازی. تهران، ۱۳۸۹. ص. ۴۶.

[Xosrav Faršidvard. Tarkib va eštevāy dar zabān-e fārsi. Tarkib va tahavvol-e ān dar zabān-e fārsi. Dasturi barāye vāžesāzi. Tehrān, 1389. – S. 46.]

Х. Фаршидварднинг тадқиқотида юқоридаги таснифдан бошқа тўққиз банддан иборат яна бир тасниф келтирилган бўлиб²¹, унда қўшма сўзнинг тузилиши ва морфологик жиҳатлари эътиборга олинган. Юқорида келтирилган икки таснифнинг ҳеч бирида уларнинг қандай мезон асосида тузилгани ва ўзаро тафовути ҳақида бирор сўз келтирилмайди. Бир таснифдаги банд бошқасида такрорланиши, бир қўшма сўзнинг ҳар икки таснифда келиши кузатилади. Натижада форс тилидаги қўшма сўзлар таснифи юзасидан умумий манзара пайдо бўлмай, ўзаро ноаниқликлар юзага келади.

Эронда нашр этилган форс тили грамматикаларида копулятив бирликлар мавзуси, одатда, қўшма сўзлар бўлимида ўрганилади. Айнан бир турдаги сўзларнинг ҳам қўшма сўзлар *kalemāt-e morakkab* кلمات مرکب, ҳам сўз бирикмалари *tarkibāt* ترکیبات сифатида ўрганилиши тез-тез қўзга ташланади. Эрон дастурнавислари томонидан копулятив бирликлар *kalemāt-e morakkab-e hamsāni* کلمات مرکب همسانی²² “иккиланган, жуфт сўзлар”, *kalemāt-e joft* کلمات جفت²³ “тенг (ўхшаш) ва такрорий қисмлардан иборат қўшма сўзлар”, *esmāhā-ye morakkab-e motavāzen* اسمهای مرکب متوازن²⁴ “копулятив қўшма отлар”, *tarkibhā-ye atfi* ترکیب های عطفی²⁵ “боғловчили қўшма сўзлар”, *sāxt-e hampāye* ساخت همپایه²⁶ “тенг конструкция”, *kalemāt-e peyvāndi-ye morakkab* کلمات پیوندی²⁷ “боғловчили қўшма сўзлар” каби терминлар билан аталади.

Тадқиқот мавзусига оид назарий адабиётларда копулятив бирликларни ифодалаш учун *alfāz-e etbā*’ الفاظ اتباع “тобе сўзлар” терминидан фойдаланилгани кузатилди. М. Баҳор²⁸, Х. Фаршидвард²⁹, М.Ж. Машкур³⁰, Х. Анварий ва Х. Аҳмадий-Гивий³¹ каби эронлик тилшунослар *alfāz-e etbā*’ фазл термиини орқали ўзаро оҳангдош, яъни мисралар, ундаги сўзлар бошида бир хил ундош товушларнинг такрор қўлланишидан юзага келувчи аллитерациялашган бирликларни тушунадилади.

Форс тилидаги изоҳли ва тилшуносликка оид луғатларда *etbā*’ термиинига берилган қуйидаги таърифларни кузатиш мумкин:

“اتباع” جمع “تابع” است و در اصطلاح دستوری لفظ فرعی است که پیش یا پس از کلمه اصلی (اسم، صفت، قید، عدد، فعل، صوت...) آورده می شود تا معنی آن کلمه را تشدید کند یا بار معنایی جدیدی به آن بیفزاید³².

²¹ Kўrsatilgan asar. – B. 47. [The shown work. – P. 47.]

²² خسرو فرشیورد. دستور امروز. تهران، ۱۳۴۸. ص. ۱۱۰. [Xosrav Faršidvard. Dastur-e emruz. Tehrān, 1348. – S. 110.]

²³ خسرو فرشیورد. ترکیب و اشتقاق در زبان فارسی. ترکیب و تحول آن در زبان فارسی. دستوری برای واژه سازی. تهران، ۱۳۸۹. ص. ۴۶. [Xosrav Faršidvard. Tarkib va ešṭeqāq dar zabān-e fārsi. Tarkib va tahavvol-e ān dar zabān-e fārsi. Dasturi barāye vāḡesāzi. Tehrān, 1389. – S. 46.]

²⁴ محمد معین. فرهنگ فارسی. شامل سه بخش: لغات، ترکیبات، خارجی. جلد ۱-۶. تهران، ۱۳۷۵. ص. ۳۸۰. [Mohammad Moin. Farhang-e fārsi. Šāmel-e se baxš: loyāt, tarkibāt, xāreji. Jeld-e 1-6. Tehrān, 1375. – S. 380.]

²⁵ علاء الدین طباطبایی. ترکیب در زبان فارسی // نامه فرهنگستان ۳/۹. تهران، ۱۳۹۰. ص. ۱۹۳. [Alāoddin Tabātabāi. Tarkib dar zabān-e fārsi // Nāme-ye farhangestān 3/9. Tehrān, 1390. – S. 193.]

²⁶ بشیر جم. چگونگی تشکیل ترکیب های عطفی و تمایز آنها از گروه های نحوی // مجله پژوهش های زبانشناسی. تهران، ۱۳۹۱. ص. ۳۳. [Bašir Jam. Čegunegi-ye taškil-e tarkibhā-ye atfi va tamāyoz-e ānhā az goruhhā-ye nahvi // Majalle-ye pezuhešhā-ye zabānšenāsi. Tehrān, 1391. – S. 33.]

²⁷ ایران کلباسی. ساخت اشتقاقی واژه در فارسی امروز. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. ۱۳۹۰. ص. ۸۱. [Irān Kalbāsi. Sāxt-e ešṭeqāq-ye vāḡe dar fārsi-ye emruz. Tehrān: Pezuhešgāh-e olum-e ensāni va motāleāt-e farhangī. 1390. – S. 81.]

²⁸ محمد تقی بهار ملک الشعرا. سبکشناسی. تهران، ۱۳۳۷. ص. ۵۸. [Mohammad Tayi Bahār Malekoššoarā. Sabkšenāsi. Tehrān, 1337. – S. 58.]

²⁹ خسرو فرشیورد. در باره ادبیات و نقد ادبی. جلد های اول و دوم. تهران، ۱۳۶۷. ص. ۲۴۰. [Xosrav Faršidvard. Dar bāre adabiyāt va naqd adabi. Jeldhā-ye avval va dovvom. Tehrān, 1367. – S. 240.]

³⁰ محمد جواد مشکور. دستورنامه در صرف و نحو زبان پارسی. تهران، ۱۳۴۹. ص. ۱۲۶. [Mohammad Javād Maškur. Dasturnāme dar sarf va nahv-e zabān-e pārsi. Tehrān, 1349. – S. 126.]

³¹ حسن انوری، حسن احمدی گیوی. دستور زبان فارسی. تهران، ۱۳۸۴. ص. ۹۸-۹۹. [Hasan Anvari, Hasan Ahmadi Givi. Dastur-e zabān-e fārsi. Tehrān, 1384. – S. 98-99.]

³² مشیری مهشید. فرهنگ اتباع و اتباع سازی در زبان فارسی. تهران، ۱۳۷۹. ص. ۹. [Maširi Mahšid. Farhang-e etbā’ va etbā’ sāzi dar zabān-e fārsi. Tehrān, 1379. – S. 9.]

“*Etbā*” “*tābe*” ning kўplik shaklidir va grammatik terminologiyada asosiy (boʻsh) sўz (ot, sifot, ravish, son, feʼl, undov sўz ...) dan olidin ёки кейин келиб, унинг маъносини кучайтирувчи ёки янги маъно юкловчи иккинчи даражали (ёрдмчи) сўздир”.

“*etbā*” термини қуйидагича таърифланади:
“اتباع” – آوردن کلمه ای بی معنی یا با معنی دنبال کلمه دیگر که شبیه و هم وزن آن باشد یا به آن مربوط باشد، مانند رخت و پخت³³.

“*Etbā*” бу – маъноли ёки маъносиз бир сўзни ўзига ўхшаш ва бир хил тузилишга эга бўлган ёки унга боғлиқ бўлган бошқа бир сўздан сўнг келтиришдир, *raxt-o raxt* каби”.

М. Жаъфар томонидан изоҳланган الفاظ اتباع *alfāz-e etbā* термини ва у томонидан келтирилган қуйидаги мисоллар юкоридаги таърифларга мос келади: *tārotur* “тим коронғилик”, “зулмат”, *ketābmetāb* “қандайдир китоб”, *lutoput* “яланғоч”, *tāromār* “тор-мор қилиш”, “уёронага айлантириш”³⁴.

П.Н. Хонларий жуфт синонимларнинг ишлатилишига эътибор қаратиб, фақат уларнинг тўғри ўқилишига урғу беради. Муаллиф томонидан копулятив бирликдаги биринчи компонент унли ҳарф билан тугаса ва *-va-* боғловчиси *-vo-/yo-*, ундош ҳарф бўлса *-o-* деб ўқилиши таъкидланади³⁵.

М.Ж. Шариат қўшма сўзларнинг ясалиш шакллари таҳлил қилиб, *miyānvand* “интерфикс” ларга алоҳида тўхталади, жумладан *vāv* “ва” ни ҳам улар таркибида ўрганади³⁶. “Форс тилида аффикслар” лугатида *vāv* “ва”нинг функциялари саналиб, қўшма сўзларда *miyānvand-e atf* “боғловчи интерфикс” сифатида келиши таъкидланади³⁷. Ҳ. Анварий ва Ҳ. Аҳмадий-Гивийлар “Форс тили грамматикаси”да *vāv* “ва” ни *harf-e rabt-e atf* “бириктирувчи боғловчи” деб атайдилар³⁸. Башир Жам копулятив қўшма сўзларни яшаш ва уларни сўз бирикмаларидан фарқлашга оид мақоласида *vāv* “ва” ни *tekvāž-e peyvandi* “аффиксал (бириктирувчи) морфема” номи билан атаса³⁹, В. Шақоқий *vāv-e hamrāyegi (atf)* “тенглик (боғловчи) воуи” деб номлайди⁴⁰.

Форс тилида копулятив бирликларни боғлашга хизмат қилувчи энг сермахсул интерфикс *vāv* ҳақида эронлик дастурнавислар қуйидаги мулоҳазаларни билдиришган: И. Калбосийга кўра:

“یکی از انواع پیوندها "و" /o/ است که در اصل حرف ربط یا عطف است. این عنصر پیوندی در بعضی موارد در گفتار، در اثر کثرت استعمال و یا در نوشتار حذف می گردد. مانند چلو (و) کباب و گفت (و) گو”⁴¹

“Боғлаш воситаларидан бири *o* бўлиб, аслида бириктирувчи боғловчидир. Мазкур боғлаш воситаси баъзи ҳолатларда тез-тез ишлатилиши натижасида нутқда ёки ёзувда тушиб қолади. *celou(vo)kabāb*, *goft(o)gu* сўзларидаги каби”. И. Калбосий бу каби

³³ <https://dictionary.abadis.ir/fatofa/>

³⁴ Жаъфар М. Грамматика персидского языка. 2-е издание. (с участием акад. Ф.Е.Корша). – М., 1901. – С. 64. [Ja'far M. Grammatika persidskogo yazika. 2-e izdanie. (s uchastiem akad. F.E.Korsha). – M., 1901. – S. 64.] [Jafar M. Grammar of the Persian language. 2nd edition. (with the participation of Academician F.E. Korsh). – M., 1901. – S. 64.]
³⁵ پرویز نائل خاثری. زبانشناسی و زبان فارسی. تهران، ۱۳۷۳. ص. ۲۴۷. [Parviz Nātel Xānlari. Zabānshenāsi va zabān-e fārsi. Tehrān, 1373. – S. 247.]

³⁶ محمد جواد شریعت. دستور زبان فارسی. تهران، ۱۳۷۰. ص. ۱۹۲. [Mohammad Javād Šariat. Dastur-e zabān-e fārsi. Tehrān, 1370. – S. 192.]

³⁷ ضیا الدین هاجری. فرهنگ وندهای زبان فارسی (پیشوندها، میانوندها، پسوندها). تهران، ۱۳۷۷. ص. ۲۴۰. [Ziyāoddin Hājeri. Farhang-e vandhā-ye zabān-e fārsi (pišvandhā, miyānvandhā, pasvandhā). Tehrān, 1377. – S. 240.]

³⁸ حسن انوری، حسن احمدی گوی. دستور زبان فارسی. تهران، ۱۳۷۶. ص. ۱۰۹. [Hasan Anvari, Hasan Ahmadi Givi. Dastur-e zabān-e fārsi. Tehrān, 1376. – S. 109.]

³⁹ بشیر جم. چگونگی تشکیل ترکیب های عطفی و تمایز آنها از گروه های نحوی // مجله پژوهش های زبانشناسی. تهران، ۱۳۹۱. ص. ۴۱. [Bašir Jam. Čegunegi-ye taškil-e tarkibhā-ye atfi va tamāyoz-e ānhā az goruhhā-ye nahvi // Majalle-ye pezuhešhā-ye zabānshenāsi. Tehrān, 1391. – S. 41.]

⁴⁰ ویدا شقاقی. مبانی صرف. تهران: سمت. ۱۳۸۷، ص. ۱۲۴. [Vidā Šaqāyi. Mabāni-ye sarf. Tehrān: Samt. 1387, – S. 124.]

⁴¹ ایران کلباسی. ساخت اشتقاقی واژه در فارسی امروز. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. ۱۳۹۰. ص. ۸۱. [Irān Kalbāsi. Sāxt-e eštēqāyi-ye vāže dar fārsi-ye emruz. Tehrān: Pezuhešgāh-e olum-e ensāni va motāleāt-e farhangī. 1390. – S. 81.]

копулятив қўшма сўзларнинг ҳам ўзини, ҳам таркибий қисмларини грамматик жиҳатдан бир неча гуруҳга бўлиб ўрганади.

В. Шакокий ўз тадқиқотларида⁴² мазкур тенгликни ифодаловчи боғловчини *vāžebast* “урғусиз сўз-clitic” деб номлайди ва кўпинча тушиб қолиши, унинг ишлатилиши ихтиёрий эканини таъкидлайди. Унга кўра, *daxl-o xarj* “кирим ва чиқим”, *samt-o su* “азимут” каби сўзларда *-o-* нинг тушиб қолиши билан форс тили фонологик қоидалари бузилади. Ёки *yoft-o band* “кулф”, *pičotāb* “бурилиш”, “чигаллик” каби сўзларда *-o-* нинг тушиб қолиши эса қўшма сўз талаффузи ва маъносининг ўзгаришига сабаб бўлади”.

А. Афросий *-o-* ли копулятив birlikларни *atfi-ye āškār* “аскар”, *atfi-ye penhān* “пенҳан” деб атайдиган⁴³. А. Содекий копулятив birlikларга бағишланган мақоласида *vāv-e atf* “бириктирувчи боғловчи” баъзи қўшма сўзларда сўз яшаш воситаси бўлмиш унли товушга (*ā* интерфиксига-Н.Н.) айланишини таъкидлайди: *zanāšuyi* “эр-хотинлик”, “никоҳ аҳди”, *kamābiš* “бир мунча”, “озми-кўпми”, “маълум даражада”, *takāpu* “югур-югур”, “оворагарчилик” каби қўшма сўзлар аслида *zamošuyi*, *kamobiš* ва *takoru* шаклида бўлган⁴⁴.

Ш. Моҳутиён “асм+о+асм” моделидаги *ābohavā* “аб”, *sarosedā* “саросада” каби қўшма сўзларни *borunmarkaz* “борун марказ” типидagi қўшма сўзлар⁴⁵ деб таснифлайди. Башир Жам эса бу фикрни инкор этиб, мазкур турдаги қўшма сўзларда таркибий қисмлардан бири бошқасини аниқлаб, маънони чегаралаб келишини таъкидлайди. Қўшма сўз таркибидаги *vāv-e atf* нинг маънони аниқлаш ва чегаралаш каби вазифасини истисно этади⁴⁶. Юқорида келтирилган қўшма сўзларда семантик ўзак қўшма сўз таркибида мавжуд бўлмай, маънонинг қўшма сўздан ташқарида воқеланиши Ш. Моҳутиённинг фикри тўғрилигини тасдиқлайди.

Эрон дастурнависларининг асарларида қайд этилганидек⁴⁷, юқоридаги каби сўзлар қўшма сўзларнинг *motavāzen* “копулятив” турига мансубдир.

Юқоридаги таърифларда копулятив қўшма сўз таркибий қисмларини ўзаро боғловчи *-o-* нинг “интерфикс”, “бириктирувчи боғловчи”, “аффиксал (бириктирувчи) морфема”, “тенглик (боғловчиси) вови”, “урғусиз сўз” (clitic) каби турли номлар билан аталгани кузатилди. Маълумки, “боғловчи – қўшма гап таркибидаги гапларни, шунингдек уюшиқ бўлақлар қисмларини, бир-бирига боғлаш ва шу йўл билан улар орасидаги турли муносабатларни ифодалашга хизмат қилувчи ёрдамчи сўздир”⁴⁸. Шунга кўра, таърифларда келтирилган “бириктирувчи боғловчи”, “тенглик (боғловчиси) вови” каби терминлар

⁴² В. Шакокий. فرايند تکرار در زبان فارسی // مجموعه مقالات چهارمین کنفرانس زبانشناسی نظری و کاربردی جلد اول. تهران: دانشگاه علامه طباطبایی. ۱۳۷۹، ص. ۵۱۹-۵۳۳؛ ویدا شقاقی. میانی صرف. تهران: سمت. ۱۳۸۷، ص. ۴۶. [Vidā Šāqāyi. Farāyand-e tekrār dar zabān-e fārsi. ۱۳۷۹، ص. ۵۱۹-۵۳۳؛ ویدا شقاقی. میانی صرف. تهران: سمت. ۱۳۸۷، ص. ۴۶.]

// Majmue'-ye mayālāt-e čahāromin konferāns-e zabānšenāsi-ye nazari va kārbordi. Jeld-e avval. Tehrān: Dānešgāh-e allāme Tabātabāyi. 1379, – S. 519-533; Vidā Šāqāyi. Mabāni-ye sarf. Tehrān: Samt. 1387, – S. 46.]

[Āzītā Afrāši. Sāxt-e zabān-e fārsi. Tehrān: Samt. 1387, – S. 96.] ۹۶، ص. ۱۳۸۷، سمت. تهران: ساخت زبان فارسی. ۱۳۸۷، ص. ۹۶. [Āzītā Afrāši. Sāxt-e zabān-e fārsi. Tehrān: Samt. 1387, – S. 96.] ۹۶، ص. ۱۳۸۷، سمت. تهران: ساخت زبان فارسی. ۱۳۸۷، ص. ۹۶.

⁴³ علی اشرف صادقی. راه های فعال کردن واژه سازی در زبان فارسی // مجموعه مقالات نخستین هم اندیشی مسائل واژه گزینی و اصطلاح شناسی. تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی با همکاری مرکز نشر دانشگاهی. ۱۳۷۸، ص. ۲۴۱-۲۵۱. [Ali Ašraf Sādeyi. Rāhhā-ye faāl kardan- e vāžesāzi dar zabān-e fārsi // Majmue'-ye mayālāt-e noxostin hamandīši-ye masāel-e vāžegozini va estelāhšenāsi. Tehrān: Farhangestān-e zabān va adab-e fārsi bā hamkāri-ye markaz-e našr-e dānešgāhi. 1378, – S. 241-251.]

⁴⁴ ماهوتیان شهرزاد. دستور زبان فارسی از دیدگاه رده شناسی. ترجمه سید مهدی سمایی. تهران: نشر مرکز. ۱۳۷۸، ص. ۳۸۴. [Māhutiyān. Šahrzād. Dastur-e zabān-e fārsi az didgāh-e radešenāsi. Tarjome-ye Seyid Mahdi Samoyi. Tehrān: našr-e markaz. 1378, – S. 384.]

⁴⁵ Башир Ҷм. چگونگی تشکیل ترکیب های عطفی و تمایز آنها از گروه های نحوی // مجله پژوهش های زبانشناسی. تهران، ۱۳۹۱، ص. ۳۸. [Bašir. Jam. Čegunegi-ye taškil-e tarkibhā-ye atfi va tamāyoz-e ānhā az goruhhā-ye nahvi // Majalle-ye pežuhešhā-ye zabānšenāsi. Tehrān, 1391. – S. 38.]

⁴⁶ ویدا شقاقی. فرايند تکرار در زبان فارسی // مجموعه مقالات چهارمین کنفرانس زبانشناسی نظری و کاربردی جلد اول. تهران: دانشگاه علامه طباطبایی. ۱۳۷۹، ص. ۵۱۹-۵۳۳. [Vidā Šāqāyi. Farāyand-e tekrār dar zabān-e fārsi // Majmue'-ye mayālāt-e čahāromin konferāns- e zabānšenāsi-ye nazari va kārbordi. Jeld-e avval. Tehrān: Dānešgāh-e allāme Tabātabāyi. 1379, – S. 519-533]

⁴⁷ Хожиёв А. Тилшунослик терминларининг изоҳли луғати. – Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2002. – Б. 25. [Hojiev A. Annotated Dictionary of Linguistic Terms. – Tashkent, State Scientific Publishing House "National Encyclopedia of Uzbekistan", 2002. – P. 25.]

лингвистик ҳодиса моҳиятига мос келмайди. “Интерфикс” ва “аффиксал (бириктирувчи) морфема” каби терминлар эса копулятив қўшма сўз ясада иштирок этувчи икки лексик морфема ўртасида боғловчи элемент сифатида қўшма сўз ясада хизмат қилади.

А. Таботабойнинг тадқиқотида копулятив қўшма от таркибидаги ҳар икки сўз семантик жиҳатдан тенглиги ва қўшма отнинг умумий маъноси таркибий қисмлари маъносининг йиғиндисидан иборатлиги таъкидланади: *کره اسل kareasal* “ёғ-асал”, *چلو کباب čeloukabāb* “челу кабоб”, *پلوخورش poluxoreš* “қайла”. Қўпинча бу турдаги қўшма отларни ташкил этувчи таркибий қисмлари орасига боғловчиси (حرف ربط) қўйилади. Мазкур ҳолатда у синтактик сўз бирикмаларидан иккинчи сўзнинг охири бўғинига тушувчи урғу билангина фарқланади. *تیروکمان jarrobahs* “тортишув”, “баҳс”, *جوش حرص و hersojuš* “қаттиқ ғазаб”, “жаҳл”, *تیروکمان tirokamān* “ўқ-ёй”⁴⁹. Муаллиф ўз тадқиқотида 150 та атрофида копулятив қўшма отларни аниқлаган бўлиб, бу мазкур моделнинг сермахсуллигидан далолат беради.

Эронлик муаллифлар копулятив бирикларни қўшма сўзлар, эркин ва турғун сўз бирикмалари каби турларга ажратмайдилар. Сўзнинг структур таҳлилидан келиб чиққан ҳолда уларни мураккаб бириклар сифатида таҳлил қиладилар. Лекин *چهره و روی čehre-vo ru* “қиёфа”, “ташқи кўриниш” (айнан. “юз” ва “юз”), *فکرواندیشه fekr-o andiše* “ният”, “ўй”, “фикр” (айнан. “фикр” ва “фикр”) каби ўзаро синоним сўзлар бирикувидан ҳосил бўлган бирикларни ва шунингдек, *شب و روز šab-o ruz* “бир кеча-кундуз”, “сутка” (айнан. “кеча” ва “кундуз”), *دوست دشمن dust-o došman* “дўст-душман” (айнан. “дўст” ва “душман”) каби антоним сўзлар бирикувидан ҳосил бўлган бирикларни ажратадилар⁵⁰.

Хулоса. Юқорида номлари зикр этилган олимларнинг асарларини ўрганиб, Эрон тилшунослигида қўшма сўзларни таснифлашнинг ягона тизими мавжуд эмаслигини кузатиш мумкин. Бир таснифга ҳам синтактик-семантик, ҳам таркибий-морфологик мезоннинг асос қилиб олиниши⁵¹, бир қўшма сўзнинг бир неча гуруҳлар доирасида такрорланиши⁵², қўшма сўз ясалишининг турли усулларига оид бирикларни бир гуруҳ таркибида ўрганиш⁵³ каби ҳолатлар таснифлардаги ноаниқликларни юзага келтирган.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Алимова Х.З. Вопросы классификации сложных слов в иранском языкознании // Восточные языки и культуры: Материалы III Международной научной конференции. – Москва, 2010. – С. 13. [Alimova Kh.Z. Voprosi klassifikasii slojnih slov v iranskom yazikoznani // Vostochnie yaziki i kulturi: Materiali III Mejdunarodnoy nauchnoy konferensii. – Moskva, 2010. – S. 13] [Alimova Kh.Z. Questions of classification of compound words in Iranian linguistics // Oriental languages and cultures: Proceedings of the III International Scientific Conference. – Moscow, 2010. – P. 13.]

2. Жаъфар М. Грамматика персидского языка. 2-е издание. (с участием акад. Ф.Е.Корша). – М., 1901. – С. 64. [Ja’far M. Grammatika persidskogo yazika. 2-e izdanie. (s

⁴⁹ علاء الدین طباطبائی. ترکیب در زبان فارسی. بررسی ساختاری واژه های مرکب. تهران، ۱۳۹۵. ص. ۱۵. [Alāoddin Tabātabāi. Tarkib dar zabān-e fārsi. Barrasi-ye sāxtāri-ye vāzehā-ye morakkab. Tehrān, 1395, – S. 15.]

⁵⁰ حسن انوری، حسن احمدی گوی. دستور زبان فارسی-۲. تهران، ۱۳۸۴. ص. ۱۸۴. [Hasan Anvari, Hasan Ahmadi Givi. Dastur-e zabān-e fārsi-2. Tehrān, 1384. – S. 184.]

⁵¹ بهروز محمودی بختیاری. ترکیب های نحوی در زبان فارسی // ادبیات فارسی. شماره سه. تهران، ۱۳۸۹. ص. ۲؛ علاء الدین طباطبائی. ترکیب در زبان فارسی. بررسی ساختاری واژه های مرکب. تهران، ۱۳۹۵. ص. ۱۱-۱۰. [Behruz Mahmudi Baxtiyāri. Tarkibhā-ye nahvi dar zabān-e fārsi // Adabiyāt-e fārsi. Šomāre-ye se. Tehrān, 1389. S. 2; Alāoddin Tabātabāi. Tarkib dar zabān-e fārsi. Barrasi-ye sāxtāri-ye vāzehā-ye morakkab. Tehrān, 1395, S. 10-11.]

⁵² خسرو فرشیپورد. ترکیب و اشتقاق در زبان فارسی. ترکیب و تحول آن در زبان فارسی. دستور برای واژه سازی. تهران، ۱۳۸۹. ص. ۴۶. [Xosrav Faršidvard. Tarkib va eštevāy dar zabān-e fārsi. Tarkib va tahavvol-e ān dar zabān-e fārsi. Dasturi barāye vāzesāzi. Tehrān, 1389. S. 46.]

⁵³ Кўрсатилган асар. – Б. 45-46. [The shown work. – P. 45-46.]

uchastiem akad. F.E.Korsha). – M., 1901. – S. 64.]m[Jafar M. Grammar of the Persian language. 2nd edition. (with the participation of Academician F.E. Korsh). – M., 1901. – S. 64.]

3. ҲоҶиев А. Тилшунослик терминларининг изоҳли луғати. – Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2002. – Б. 95. [Hojiev A. Annotated Dictionary of Linguistic Terms. – Tashkent, State Scientific Publishing House "National Encyclopedia of Uzbekistan", 2002. – P. 95.]

4. Азита афрәши. ساخت زبان فارسی. تهران: سمت. ۱۳۸۷، ص. ۹۶. [Āzītā Afrāši. Sāxt-e zabān-e fārsi. Tehrān: Samt. 1387, – S. 96.]

5. ایران کلباسی. ساخت اشتقاقی واژه در فارسی امروز. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. ۱۳۹۰. ص. ۳۶. [Irān Kalbāsi. Sāxt-e ešṭeqāyī-ye vāژه dar fārsi-ye emruz. Tehrān: Pežuhešgāh-e olum-e ensāni va motāleāt-e farhangī. 1390. – S. 36.]222

6. بشیر جم. چگونگی تشکیل ترکیب های عطفی و تمایز آنها از گروه های نحوی // مجله پژوهش های زبانشناسی. تهران، ۱۳۹۱. ص. ۳۳. m[Bāšir Jam. Čegunegi-ye taškil-e tarkibhā-ye atfi va tamāyoz-e ānhā az goruhhā-ye nahvi // Majalle-ye pežuhešhā-ye zabānšenāsi. Tehrān, 1391. – S. 33.]

7. بهروز محمودی بختیاری. ترکیب های نحوی در زبان فارسی // ادبیات فارسی. شماره سه. تهران، ۱۳۸۹. ص. ۱. [Behruz Mahmudi Baxtiyāri. Tarkibhā-ye nahvi dar zabān-e fārsi // Adabiyāt-e fārsi. Šomāre-ye se. Tehrān, 1389. – S. 1-6.]

8. پرویز نائل خانلری. دستور زبان فارسی. تهران: مبتکران، ۱۳۷۰. ص. ۸۶-۸۷. [Parviz Nātel Xānlari. Dastur-e zabān-e fārsi. Tehrān: Mobtakerān, 1370. – S. 86-87.]

9. پرویز نائل خانلری. زبانشناسی و زبان فارسی. تهران، ۱۳۷۳. ص. ۲۴۷. [Parviz Nātel Xānlari. Zabānšenāsi va zabān-e fārsi. Tehrān, 1373. – S. 247.]

10. حسن انوری، حسن احمدی گیوی. دستور زبان فارسی. ویرایش دوم. تهران: انتشارات فاطمه. ۱۳۸۴. ص. ۸۴۳. [Hasan Anvari, Hasan Ahmadi Givi. Dastur-e zabān-e fārsi. Virāyeš-e dovvom. Tehrān: Entešārāt-e Fāteme. 1384. – S. 843.]

11. خسرو فرشیدورد. دستور امروز. تهران، ۱۳۴۸. ص. ۱۱۰. m[Xosrav Faršidvard. Dastur-e emruz. Tehrān, 1348. – S. 110.]

12. خسرو فرشیدورد. در باره ادبیات و نقد ادبی. جلد های اول و دوم. تهران، ۱۳۶۷. ص. ۲۴۰. Faršidvard. Dar bāre-ye adabiyāt va naẓd-e adabi. Jeldhā-ye avval va dovvom. Tehrān, 1367. – S. 240.]

13. خسرو فرشیدورد. ترکیب و اشتقاق در زبان فارسی. ترکیب و تحول آن در زبان فارسی. دستوری برای واژه سازی. تهران، ۱۳۸۹. ص. ۴۶. m[Xosrav Faršidvard. Tarkib va ešṭeqāy dar zabān-e fārsi. Tarkib va tahavvol-e ān dar zabān-e fārsi. Dasturi barāye vāژهsāzi. Tehrān, 1389. – S. 46.]

14. ضیا الدین هاجری. فرهنگ وندهای زبان فارسی (پیشوندها، میانوندها، پسوندها). تهران، ۱۳۷۷. ص. ۲۴۰. m[Ziyāoddin Hājeri. Farhang-e vandhā-ye zabān-e fārsi (pišvandhā, miyānvandhā, pasvandhā). Tehrān, 1377. – S. 240.]

15. علاء الدین طباطبایی. ترکیب در زبان فارسی // نامه فرهنگستان ۳/۹. تهران، ۱۳۹۰. ص. ۱۹۳. m[Alāoddin Tabātabāi. Tarkib dar zabān-e fārsi // Nāme-ye farhangestān 3/9. Tehrān, 1390, – S. 193.]

16. علاء الدین طباطبایی. ترکیب در زبان فارسی. بررسی ساختاری واژه های مرکب. تهران، ۱۳۹۵. ص. ۹-۱۰. [Alāoddin Tabātabāi. Tarkib dar zabān-e fārsi. Barrasi-ye sāxtāri-ye vāژهhā-ye morakkab. Tehrān, 1395, – S. 9-10.]

17. علی اشرف صادقی. راه های فعال کردن واژه سازی در زبان فارسی // مجموعه مقالات نخستین هم اندیشی مسائل واژه گزینی و اصطلاح شناسی. تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی با همکاری مرکز نشر دانشگاهی. ۱۳۷۸، ص. ۲۴۱-۲۵۱. [Ali Ašraf Sādeyi. Rāhhā-ye faāl kardan-e vāژهsāzi dar zabān-e fārsi // Majmue'-ye maẓālāt-e noxostin hamandiši-ye masāel-e vāژهgozini va estelāhšenāsi. Tehrān: Farhangestān-e zabān va adab-

e fārsi bā hamkāri-ye markaz-e našr-e dānešgāhi. 1378, – S. 241-251.]

18. ماهوتیان شهرزاد. دستور زبان فارسی از دیدگاه رده شناسی. ترجمه سید مهدی سمایی. تهران: نشر مرکز. ۱۳۷۸، ص. ۳۸۴. m[Māhutiyān Šahrzād. Dastur-e zabān-e fārsi az didgāh-e radešenāsi. Tarjome-ye Seyid Mahdi Samoyi. Tehrān: našr-e markaz. 1378, – S. 384.]

19. محمد تقی بهار ملک الشعرای سبکشناسی. تهران، ۱۳۳۷. ص. ۵۸. [Mohammad Tayi Bahār Malekoššoārā. Sabkšenāsi. Tehrān, 1337. – S. 58.]

20. محمد جواد شریعت. دستور زبان فارسی. تهران، ۱۳۷۰. ص. ۱۹۲. [Mohammad Javād Šariat. Dastur-e zabān-e fārsi. Tehrān. 1370. – S. 192.]

21. محمد جواد مشكور. دستورنامه در صرف و نحو زبان پارسی. تهران، ۱۳۴۹. ص. ۱۲۶. m[Mohammad Javād Maškur. Dasturnāme dar sarf va nahv-e zabān-e pārsi. Tehrān, 1349. – S. 126.]
22. محمد معین. فرهنگ فارسی. شامل سه بخش: لغات، ترکیبات، خارجی. جلد ۱-۶. تهران، ۱۳۷۵. ص. ۳۸۰. m[Mohammad Moin. Farhang-e fārsi. Šāmel-e se baxš: loḡāt, tarkibāt, xāreji. Jeld-e 1-6. Tehrān, 1375. – S. 380.]
23. مرجان طاهری اسکویی، زهرا پروینی راد، پیمان تباری. بررسی روابط معنایی در اسامی مرکب برون مرکز زبان فارسی // فصلنامه علمی پژوهشی زبان و ادب فارسی. دانشگاه آزاد اسلامی. شماره های پیاپی ۲۶ و ۲۷، ۱۳۹۵. ص. ۲۶۳. m[Marjān Tāheri Oskuyi, Zahrā Parvinirād, Peymān Tabāri. Barrasi-ye ravābet-e ma’nāyi dar asāmi-ye morakkab-e borun markaz-e zabān-e fārsi // Faslnāme-ye elmi-ye pežuheši-ye zabān va adab-e fārsi. Dānešgāh-e āzād-e eslāmi. Šomārehā-ye peyāpe-ye 26 va 27, 1395. – S. 263.]
24. مشیری مهشید. فرهنگ اتباع و اتباع سازی در زبان فارسی. تهران، ۱۳۷۹. ص. ۹. m[Maširi Mahšid. Farhang-e etbā’ va etbā’sāzi dar zabān-e fārsi. Tehrān, 1379. – S. 9.]
25. مهدی مشکوه الدینی. ویژگی های نحوی و معنایی فعل های مرکب در فارسی. مشهد: مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی. ۱۳۹۱. ص. ۵۷۷. [Mahdi Maškutaddini. Vižegihā-ye nahvi va manāyi-ye fe’lhā-ye morakkab dar fārsi. Mašhad: Majalle-ye dāneškade-ye adabiyāt va olum-e ensāni. 1391. – S. 577.]
26. ویدا شقاقی. مبانی صرف. تهران: انتشارات سمت، ۱۳۹۰. ص. ۹۲. [Vidā Šayāyi. Mabāni-ye sarf. Tehrān: Entešārāt-e samt, 1390. – S. 92.]
27. ویدا شقاقی. فرایند تکرار در زبان فارسی // مجموعه مقالات چهارمین کنفرانس زبانشناسی نظری و کاربردی جلد اول. تهران: دانشگاه علامه طباطبائی. ۱۳۷۹، ص. ۵۱۹-۵۳۳؛ ویدا شقاقی. مبانی صرف. تهران: سمت. ۱۳۸۷، ص. ۴۶. [Vidā Šayāyi. Farāyand-e tekrār dar zabān-e fārsi // Majmue’-ye maḡālāt-e čahāromin konferāns-e zabānšenāsi-ye nazari va kārbordi. Jeld-e avval. Tehrān: Dānešgāh-e allāme Tabātabāyi. 1379, – S. 519-533.]
28. <https://dictionary.abadis.ir/fatofa/>